

Tibete adyny beren türkler

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Tibete adyny beren türkler TİBET'E ADINI VEREN TÜRKLER

Beşbin metreye yakın yükseltisi nedeniyle 'Dünyanın Çatısı' olarak nitelendirilen Tibet, bugün daha çok mistik ve spiritüel denilebilecek yönleriyle bilinmektedir. Tibet'ten söz açıldığında akla Asya kıtasında geniş bir inanan topluluğuna sahip olan Budizm dini veya tarihsel ilişkiler nedeniyle ortaya çıkan Çin ve Hint medeniyetleri etkisi gelmektedir. Fakat bu makalede de göreceğimiz üzere Türklerin de dönem dönem Tibet'e kültürel ve dini anlamda önemli etkileri ve derin katkıları olmuştur.

Modern antropologlar genel olarak Tibetlilerin Mongoloid tipinde insanlar olduğu fikrinde birleşmişlerdir. Tarihçiler ve antropologlara göre Tibetlilerin ataları bugünkü Tibet'e Kuzeydoğu Çin'den ve Güneydoğu Asya'dan (Assam ve Burma) göç etmişlerdir.[1] Bu da bize Tibetlilerin, içinde Türk-Moğolların da yer aldığı birkaç ulusun genlerini taşıdığı bilgisini vermektedir.

■ Tibet-Türk İlişkileri

Çin ve Arap kaynaklarında Türkler ve Tibetliler arasındaki ikili ilişkilere özellikle değinilmiştir. Bu kaynakların bazılarında olaya yalnızca ikili ilişkiler boyutunda bakılmamış, Tibetlilerin Türklerle akraba olma olasılığı üzerine dahi birtakım yorumlar yapılmıştır. Elliot Sperling'den öğrendiğimize göre 734 yılında Tibetliler 'Dronmalön' adlı prenseslerini Göktürk kağanı ile evlendirmişlerdir.[2] Türk kağanlarının Çin'den zaman zaman prenses alıp evlendiği sıklıkla bilinse de bir Türk kağanının Tibetli bir prensesle evlenmiş olduğu pek dile getirilmemiştir. Bu durum, kültürel ve siyasi ilişkiler açısından önemli bir veri oluşturmaktadır. Marvin C.

Whiting'ın aktardığına göre ise bir dönem Çin'e saldıran Arski Türkleri 'Nizuk İrkin' adlı bir liderin komutasında birleşmişlerdir. İlginçtir ki, Whiting'e göre bu komutan 'Tibetli Tegin Bolu'dur.[3] Bu ismin Türkçe olduğu açıkça belli olmaktadır. 10. yüzyılda Gazne Devleti'nin başında Börü Tegin adlı bir Türk sultan bulunmaktadır. Ayrıca Cengiz Han'ın oğullarından birinin isminin Börü Tigin olduğu bilinmektedir. Tibetlilerin dönem dönem Türklerle birleşerek Çin'e akın yaptığı da bilinen bir durumdur. "Islam and Tibet: Interactions Along the Musk Routes" adlı eserde ise Tibetlilerin Türk olan Toghuzghuzlarla (Dokuz Oğuz olsa gerektir) iç içe yaşamış olduğu ve hatta Tibetlilerin aynı zamanda Türk olduğu ve liderlerinin de 'Tibet Kağanı' ünvanına sahip olduğu bilgisi aktarılmaktadır.[4]

Andre Wink'in aktarımından anlıyoruz ki, Orta Çağ Müslüman yazarlarına göre Tibetliler ve Türkler birbirine oldukça benzemekte ve iki kavim arasındaki farklılıkların anlaşılabilmesi onlara göre o kadar da kolay olmamaktadır. Bu yazarlara göre Türkler ve Kuzey Tibetliler Bronz Çağı'ndan itibaren aynı Orta Asya pankültürel alanına dahildirler. Bu dönemde dikilitaşlar ve arkeolojik değere sahip diğer bazı taş yapıtlar arasında benzerlikler görülmektedir [Resim 1,2]. Denilebilir ki, iki kavim arasında dönem dönem ortak kültürel ve teknolojik eşlik ve benzerlikler bulunmaktadır.[5] Minhaj-ud-Din'e göre Tibet'te bulunan insanlar özellikle Türk öğeleri taşımaktaydı ve bu kişiler uzun yaylara sahip olan iyi birer okçuydu.[6] İdrisi'ye göre ise Tibet toprakları Tibetli Türklerin vatanıydı. Burası otlak ve ormanlık bir bölge olup güçlü kalelerle korunan bir Türk ülkesiydi.[7] Tibetçe-İngilizce bir sözlük de hazırlayan ve Tibetoloji'nin kurucusu sayılan Alexander Csoma de Körös, Macarların kökenini aramak üzere Orta Asya ve Tibet yollarına düşmüş ve özellikle Hunlar ve Uygurların yaşadıkları bölgeleri ziyaret etmek istemiştir. Körös, Macarların Hun Türkleri, Uygur Türkleri ve Tibetlilerle aynı ortak kökene sahip olduğunu ortaya koymuştur.[8]

■ Tibet Kaynaklarında Türk Tıbbı

Tibet-Türk ilişkisine yalnızca Arap ve Çin kaynaklarında rastlamamaktayız. Tibet kaynaklarında da Türklerden bahsedildiğini görebilmekteyiz. Tibet erken dönem tıp metinlerine bakıldığında o dönemde Orta Asya coğrafyasında yer alan bazı Türk devletlerindeki tıp bilgisi hakkında bazı bilgiler aktarılmış olduğunu görürüz. Volkan Acar'a göre Türk tıbbı, Tibet'e komşu yerleşik tıp gelenekleri arasında sayılmaktadır. Acar'a göre, Tibetliler Türklerin uyguladığı bazı tedavi yöntemlerini benimseyip, bunu kendi uygulamalarına dahil etmişlerdir. Tibet'te 728'de düzenlenen Uluslararası Tıp Konferansı'nın katılımcıları arasında Türk hekimler de bulunmaktadır. Bu hekimlerden birisi Drugu ülkesinden (Tibetliler Türkler'e Drugu veya Duruggu [Turukkuları hatırlatır], Türkistan'a Drugu-Yul derdi) Sengdo Ochen'in "Üç Siyah Eser" adlı bir kitabı da bulunmaktadır. Ayrıca Sengdo Ochen, belirtildiğine göre 'Cesetlerin Saçlarının Büyülü Aynası' adlı tıp sisteminin kurucusu olarak bilinirdi. Tibet kralı Trisong Deutson döneminde tıbbi metinleri çeviren Tibetli ve yabancı çevirmenler arasında Türk hekim Sengdo Ochen'in de adı sayılmaktadır.[9]

■ Arkeolojik Eşlik ve Benzerlikler

Tibetliler ve Türkler arasında arkeolojik bulgular yönünden birtakım benzerlikler bulunduğu görülmektedir. Michael Walter'a göre 'Bong So' denilen Tibet kral mezarları İskit Türk kurganlarının Tibet'teki karşılığıdır. Walter, bu kurganlarda aynı Türklerde olduğu gibi at kurban edildiği bilgisini aktarmaktadır.[10] John Vincent Bellezza'ya göre Güney Sibirya'daki Tashtyk Türk kültürüne ait çok sayıda dikilitaş ve ahşap iskeletli mezarın birebir benzerleri Tibet topraklarında da yer almaktadır. Özellikle ikili sıra halinde arka arkaya kuzey-güney yönlü dikilmiş sütunlar her iki coğrafyada da benzer olarak görülebilmektedir. Bellezza'ya göre Türklere ait olan mezar yapılar, özellikleri ve tasarımları bakımından Tibet tapınak-mezarlarını andırmaktadır. Yine Türklere ait olan dört köşeli mezar

yapıları Tibet'teki Zhang-Zhung tapınak-mezarlarına fazlasıyla benzemektedir.[11] Türklerde bu tür tapınak-mezarlara Ming T'ang denirdi. Ayrıca Türklere ait olan ve özellikle Saymalıtaş'ta görülen kaya resmi motifleri ile Tibet dağlarında resmedilmiş olan kaya resmi motifleri arasında da büyük paralellikler göze çarpmaktadır [Resim 3,4]. Bunun yanında, Tibet tapınaklarında [Resim 6] ve ev kapılarında nazarlık olarak kullanılan bazı sembollerin Türkler'den Tibet'e geçmiş olması büyük ihtimaldir [Resim 5]. Türklerde Kün-Ay (Güneş-Ay) olarak bilinen bu sembolü Çu Türkleri bayraklarında da kullanmıştır. Emel Esin'e göre günümüz Türk bayrağının kökeninde bu Kün-Ay sembolü yer almaktadır. Tibet köy evlerinde Anadolu köy evlerinde olduğu gibi kapılarda nazarlık ve evin kapı-üstü veya çatı kısmında ise bereket sembolleri olan boğa ve koç boynuzları asılmış veya çakılmış halde bulunmaktadır. Ayrıca, Türklerde Şamanizm'in bir uygulaması olarak yapılan kutsal yerlerdeki kayalara çaput bağlama geleneğini Tibet'te de görmekteyiz. Üstelik Tibet'te bu Şamanist uygulamanın görüldüğü yerlerden birinin adı Tengri Nor'dur [Resim 7]. Bu eşlik ve benzerlikler erken dönemlerde ve sonrasında Türklerin Tibet topraklarına ulaşmış olabileceği yönünde güçlü kanıtlar sunmaktadır.

■ Tibet ve Türklerde Ortak İnançlar

Tibetliler ve Türkler arasında inanç bağlamında da çok sayıda benzerlik bulunmaktadır. Bilindiği üzere Bozkurt Türklerde en kutsal motiflerden biridir. Giray Fidan'a göre bozkurt Türk ve Tibet milletinin kültürlerinde önemli bir yer işgal eden ortak noktalardan biridir. Fidan'ın aktardığına göre Tibet destanlarında bozkurttan sıklıkla tanrısal bir varlık olarak bahsedilir. Bozkurt sembolünün Hotan'da ortaya çıkarak Hindistan üzerinden Tibet'e geçmiş olma ihtimali kuvvetlidir. İlginçtir ki, Tibet geleneğinde bozkurta binen ya da bozkurt kafalı bir tanrı hep kuzey veya kuzeybatı yönünde ve temel tanrı figürünün arkasında bulunur.[12]

Kira Van Dausen'den öğrendiğimize göre Tuva ve Buryat

Türklerinin kullandığı astronomik sistem Tibet astronomik sistemine oldukça benzemektedir. Tibet sistemi, bir şekilde Türk sisteminin elemanları aracılığıyla anlaşılabilir olmaktadır. Dausen'e göre Tibet sisteminde yer alan 'sok' yaşam enerjisi tanımlaması Türklerin 'kut' inanışından alınmadır.[13] Bellezza'ya göre gökyüzü kaynaklı inançlar hem Tibet'te hem de Orta Asya'da derin etkilere sahiptir. Ona göre bazı Tibet gök tanrılarının kaynağı Türklerin Gök Tanrısı Tengridir. Tengri'nin bazı işlevleri aynı zamanda Tibet Gekhö baş tanrısını da yansıtmaktadır. Gök ve Gekhö. Türk kozmolojisinde olduğu gibi Tibet kozmolojisinde de evren üç özel bölüme ayrılır. Gökyüzü (Cennet), Yeryüzü ve Yeraltı. Yine Türklerde ve Moğollarda olduğu gibi Tibet kozmolojisinde de gökyüzü veya cennet dokuz kattan oluşmaktadır. Eski Tibet dini konusunda uzman olan Per Kvaerne'ye göre Türklerin gök inanışının bir benzeri Tibet Tönpa Shenrab metinlerinde bulunabilir. Tibetliler de Türkler gibi gökyüzüne 'mavi gök' veya 'gökler biliyor' demektedir.[14] Alfred Stein'ın aktardığına göre, bir gök tanrısının Tibet versiyonu olan 'gnam lha' kelimesinin kökeni Türkçe'de aranmalıdır. Stein, ayrıca yakşa ve naga gibi Türkçe kökenli varlık isimlerinin Tibet mitlerinde bulunduğunu aktarmaktadır. Yine Stein'a göre Tibetlilerin "Dru gu'i lha" adını verdikleri tanrı, Türklerin 'Yol Tang re' dedikleri 'Yol tanrısı' ile aynıdır.[15]

Tibet'in Budizm'den önceki dininin Şamanizm olduğu yönünde veya Şamanizm'in en azından Tibet'i etkilemiş olduğu yönünde ciddi kanıtlar bulunmaktadır. Eileen Kernaghan'ın aktardığına göre Hofmann Tibet'teki erken dönem Şamanizm'inin daha önceki tarihlerde Sibirya'da ve Türkistan'da deneyimlenmiş olduğunu söylemektedir.[16] 'Bön' adı verilen bu şamanik inanç Brian Hodgson'a göre Turan inançlarında köken bulmaktadır. Buryat ve Kalmuk Türkleri şamana 'bö' derler. 'Bön' ve 'Bö' arasında bu yönden bir bağlantı kurulması da olasıdır. Kernaghan'a göre Bön inancı kapsamında yer alan üç dünya mitolojisinde gökler, orta dünya ve yer birbirine ip veya merdiven ile bağlıdır. Bazen de bu üç dünyayı birbirine yaşam ağacı bağlar. Aynı kaynakta belirtildiğine göre yaşam ağacı Sibirya (Türk)

şamanlarının gökyüzüne yolculuk yaptığı esnada üzerine tırmandıkları ağaç olarak bilinirdi.[17] Bunun yanında, Türk ve Moğol şamanlarının gırtlaktan çıkardıkları ses ve ritimler olan khöömei, daha sonraki dönemde Tibet dini ritüellerinde de aynı şekilde kullanılmıştır.

Görüldüğü üzere Türkler ve Tibet arasında tarihi, kültürel, arkeolojik ve mitsel benzerlikler fazlasıyla bulunmaktadır. Bu eşlik ve benzerlikler o kadar fazladır ki, iki coğrafya arasında kültürel ilişkiden daha fazlası olduğu yönünde bulgulara sahibiz. Türkler sadece Tibet ile kültürel ve siyasi ilişki kurmamış, onlar Tibet'i Tibet yapan oluşumun en önemlilerinden birisi olmuştur. Bugün Tibet üzerinde Çin ve Hint etkisi görülse de bir zamanlar Türklerin de ciddi anlamda Tibet üzerinde kurucu ve dönüştürücü etkisi olduğu söylenebilir. Peki adına 'Tibet' denilen bu kutsal yere ismini veren kavim hangisidir? Tibet'e Tibet ismini veren Türkler olabilir mi?

■ Tibet'e Adını Veren Türkler

İlk olarak, Arap kaynaklarına baktığımızda ilginç bir duruma rastlamaktayız. Tsepan Wangchuck Deden Shakabpa'nın Arap kaynaklarından aktardığına göre Arap yazarların Tibet'e 'Tüpüt' veya 'Tüpüt Kaghan', yani 'Tüpüt Kağanlığı' adını verdiğini görmekteyiz. Barthold'a göre ise adı geçen bu kelimeler Türklerin Orhun Yazıtları'nda da aynen görülmektedir.[18] Elliot Sperling'e göre 'Tibet' kelimesi Türkçe içinde 'Tüpüt' şeklinde bulunur ve bu kelime Araplar'a ve Persler'e Türkler üzerinden geçmiştir.[19] Andreas Gruschke, 'Tibet'in Türkçe 'Tübüt' şeklinde söylendiğini belirtir.[20] Tuğrul Korükek ise 'Tüpütler' adında bir Türk halkının mevcut olduğunu ve bu halkın bugün bilinen Tibetliler olduğunu söyler. Korükek, Tangut Türkleri'nin Tibetli olduğunu ve bu halkın Kansu'da bir devlet kurmuş olduklarını belirtir.[21]

Sadece benzerlik değil anlam olarak da Tibet kelimesinin kökeninde Türkçe'yi bulabilmekteyiz. En can alıcı noktaya ise

Mustafa Sarıca'nın şu satırlarında rastlamaktayız: "Bugün Tibet diye bilinen bölge Orhun yazıtlarında Tüpüt diye geçmektedir. Bölgedeki Türklerin yer yapısı nedeniyle dünyanın damı olarak nitelendirilen bu dağlık ve yüksek ülkeye 'Tüpüt' demeleri son derece uygun düşmüş ve bugün bütün dünya dilleri yüzyıllardır bu Türkçe kökenli adı kullanagelmışlerdir. Bu sözcüğe öncelikle Orhun Yazıtları'nda rastlıyoruz. Bir bölge ve ülke adı olarak geçen 'Tüpüt', bugün kullanmakta olduğumuz Tibet adlandırmasının o zamanki durumunu yansıtmaktadır".[22] Divan-ı Lügat-ı Türk'te ise 'Töpü', 'bir dağın zirvesi' anlamında verilmektedir. Bazı Türkçe lehçelerinde 'Tibet' isminin kökeni olan sözcükler şu şekilde bulunur:

- Türkmen Türkçesi'nde 'Depe', çoğulu 'Depet (Tepet)',
- Kazak Türkçesi'nde ise 'Töbe', çoğulu 'Töbet',
- Başkurt Tatar Türkçesi'nde 'Tüba', çoğulu 'Tübat',
- Uygur Türkçesi'nde 'Töpa', çoğulu 'Töpat',
- Kırgız Türkçesi'nde 'Döbö', çoğulu 'Döböt (Töböt)'

olarak verilir ki, Thomas Baynes'e göre bugünkü 'Tibet'e Tibetçe verilen isim 'Stod-Bod', 'Tö-böt' olarak okunmaktadır.[23] Yani, özellikle birebir Kırgız Türkçesi'nde olduğu gibi. Anlaşıldığı üzere 'Tibet' isminin kökeninde lehçe farklılıklarına rağmen hem fonetik hem de yazılış açısından Türkçe dili bulunmaktadır. Tepet, Töbet, Tübat, Töpat veya Töböt hangisi dikkate alınırsa alınsın 'Tibet' kelimesinin kökeni Türkçe olarak açıklanmış olmaktadır. Yani, 'Tepeler' veya 'En Yüksek Tepe'. Yeri gelmişken söylenebilir ki, bugün ülkemiz sınırları içinde yer alan Artvin'in Şavşat ilçesine bağlı Cevizli köyünün eski ismi 'Tibet'tir ve bu köyde Kıpçak-Uygur kökenli insanlar da yaşamaktadır. Bu bölge yine, Tibet coğrafyasına benzer şekilde 3000 metrenin üzerinde dağlarla çevrilidir.

■ Sonuç

Tibet'in arka planında saklı kalmış Türklerle olan kültürel, dinsel, mitsel, arkeolojik ve siyasi ilişkilerin boyutu o denli etkilidir ki, bugün Tibet denildiği zaman akla Türk medeniyetinin de en az Çin ve Hint medeniyetleri kadar gelmesi gerekirdi. Fakat ne yazık ki ilgisizlik ve çalışma eksikliği nedeniyle durum böyle değildir. Türk ve yabancı bilim insanlarının çalışmalarıyla Tibet üzerindeki Türk etkisi ortaya çıkarılmaya başlanmıştır. Özellikle Tibet'in isminin itiraz edilemeyecek derecede Türkçe kökenli olması, üzerinde ısrarla durulması gereken konulardan biridir. Tibet kültürü, derin Türk tarihi ile ilgili gerçekleştirilecek araştırmalarda kilit rol oynama özelliğine sahip olma potansiyeline sahiptir. Bu yüzden bu konuya bilim insanlarımız derinlemesine girmeli ve çok yönlü Tibet-Türk ilişkisi hakkında daha çok bulguyu gün yüzüne çıkarmalıdır.

Özgür Barış ETLİ.

2016.

■ Kaynaklar:

- [1] Origins Of Tibetan People: Tibetan Origin Myths, The Canada Tibet Committee, 2001.
- [2] Elliot Sperling, Tubote, Tibet, And The Power Of Naming, Tibetan Political Review, 2011.
- [3] Marvin C. Whiting, Imperial Chinese Military History: 8000 BC – 1912 AD, Writers Club Press, 2002.
- [4] Anna Akasoy, Charles S. F. Burnett, Ronit Yoeli-Tlalim, Islam And Tibet: Interactions Along The Musk Routes, Ashgate Publishing Company, Burlington, USA, 2011.
- [5] Andre Wink, Al-Hind: The Slavic Kings And The Islamic Conquest, 11th-13th Centuries, Brill, 2002.
- [6] Mirza Muhammad Haidar Dughit, A History Of Mughuls of Central Asia: The Tarikh-i Rashidi, Cosimo Inc., New York, 2008.
- [7] Dughit, a.g.e.
- [8] www.korosi-emlekpark.hu/eng/korosi.php (Son Erişim Tarihi:

03/03/2016).

- [9] H. Volkan Acar, Tibet Tıp Kaynaklarına Göre Orta Asya Türk Tıbbı, Lokman Hekim Dergisi, 2015;5(3):115-123.
 - [10] Michael Walter, Buddhism And Empire: The Political And Religious Culture Of Early Tibet, Lieden, Netherlands, 2009.
 - [11] John Vincent Bellezza, The Dawn Of Tibet: The Ancient Civilization On The Root Of The World, 2014.
 - [12] Giray Fidan, Tibet ve Türk Geleneklerinde Bozkurt Sembolü, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (KANAS) konferansı dahilinde "38. KANAS Doğubilim Çalışmaları" bildiri kitapçığı, s.151-155, Ankara, 2009.
 - [13] Kira Van Dausen, Singing Story, Healing Drum: Shamans And Storytellers Of Turkic Siberia, University Of Washington Press, Seattle, 2004.
 - [14] Bellezza, a.g.e.
 - [15] R. Rolf Alfred Stein, Rolf Stein's Tibetica Antiqua: With Additional Materials, Brill NV, Leiden, Netherlands, 2010.
 - [16] Eileen Kernaghan, The Nameless Religion: An Overview Of Bon Shamanism, 1995.
 - [17] Kernaghan, a.g.e.
 - [18] Tsepan Wangchuck Deden Shakabpa, One Hundred Thousand Moons: An Advanced Political History Of Tibet, Brill, 2010.
 - [19] Sperling, a.g.e.
 - [20] Andreas Gruschke, The Cultural Monuments Of Tibet's Outer Provinces, Amdo, Vol:1, White Lotus Press, p.21, 2001.
 - [21] Tuğrul Korukek, 7. Yüzyıl Türk Halkları, 2014.
 - [22] Mustafa Sarıca, Ayrı Dillerde Görev ve Görüntüsü Eşdeğer Biçimbirimler. (www.academia.edu).
 - [23] Thomas Baynes, The Encyclopedia Britannica, p.338, 1911.
- Taryhy makalalar